

Obsah

Úvod	7
------	---

I. ČASŤ: MÝTY A LEGENDY

1. Koniec sveta	19
2. Hrdinovia	27
3. Monštra	38
4. Martýri	51
5. Začiatok sveta	65

II. ČASŤ: UTÓPIE

6. Veda	79
7. Plánované utópie	93
8. Rovnosť a rôznorodosť	111
9. Sloboda a potreba niekam patriť	128

III. ČASŤ: JEDEN SVET

10. Svetové hospodárstvo	147
11. Svetová vláda	166
12. Svetové právo	179

IV. ČASŤ: SUPERVELMOCI

13. USA	199
14. ZSSR	216
15. Polarizácia sveta	233

V. ČASŤ: DVESTO NÁRODOV

16. Zrod ázijského národa	247
17. Zrod afrického národa	263
18. Demokracia v Latinskej Amerike	279
19. Izrael: Národ archetypov	294
20. Európsky nacionalizmus	314

VI. ČASŤ: DESAŤTISÍC FRAGMENTOV

21. Trauma	329
22. Strata	342
23. Vydedenci	349
24. Globalizácia národov	361

<i>Epilóg</i>	379
---------------	-----

<i>Poďakovanie</i>	386
--------------------	-----

<i>Poznámky</i>	388
-----------------	-----

1. Koniec sveta

Ráno 6. augusta 1945 šiel učiteľ Ogura Tojofumi do Hirošimy, keď uvidel niečo, čo zmení históriu. Vo vzdialenosti asi štyroch kilometrov zbadal nad stredom mesta oslepujúci záblesk svetla. Bolo žiarivo biele ako magnéziové svetlo pri fotografovaní, ale také veľké, akoby rozčeslo nebo napoly. Ohromený Tojofumi sa vrhol na zem a sledoval, čo sa deje. Po záblesku sa zodvihol obrovský stĺp červeného ohňa a dymu. „Bolo to ako láva zo sopky, ktorá vybuchla v povetrí a ktorá sa dvíhala kilometre vysoko do neba. Bol to nádherný a súčasne hrôzostrašný pohľad. Sám neviem, ako by som to opísal. Ten obrovský mrak sa vzpiera akémukoľvek popisu, desivo narastal a stúpал do výšky. Bol taký veľký, že zastrel väčšiu časť modrej oblohy. Potom sa jeho vrchol začal rozpadáť nadol, akoby to bol nejaký obrovský búrkový mrak a celé to začalo stekať a šíriť sa do strán... Tvar oblaku sa ustavične menil a farby boli ako v kaleidoskope. Tu a tam sa zablykli menšie explózie.“

Pretože nikdy niečo podobné nevidel, zazdalo sa mu, že sa stal svedkom nejakej božskej udalosti, veď stĺp ohňa videl Mojžiš v Starom zákone alebo šlo možno o zjavenie na mýtickej hore budhizmu Šumisen. Tojofumi však na náboženské a mýtické obrazy rýchlo zabudol, lebo si uvedomil, že nič z toho sa ani len zďaleka nepodobalo na to ohromujúce divadlo, ktoré sledoval. „Všetky tie netradičné koncepty a fantázie vysnené v dávnoveku boli nanič pri popise výjavu oblakov a svetiel, inscenovaného na oblohe.“¹

O pár sekúnd na to dostal Ogura náraz atómového výbuchu, ktorý prežil tým, že sa pritlačil k zemi. Všade okolo seba počul „hrôzostrašné praskanie, dunenie a lámanie demolovaných budov.“ Zdalo sa mu tiež, že počuje krik, hoci si neskôr nebol istý, či bol skutočný alebo len výplod jeho predstavivosti.

Ogura sa znovu mohol postaviť na nohy, no tých niekoľko okamihov stačilo, aby sa jeho okolie totálne zmenilo. Tam, kde bolo kedysi prekvitajúce mesto – siedme najväčšie v Japonsku – boli zrazu len samé rozvaliny, kostry domov, začadené ruiny. Šokovaný vyliezol na vrchol neďalekého kopca, aby zistil rozsah škôd a potom zišiel do centra mesta, aby bližšie zistil, čo sa stalo. To, čo uvidel, ho ohromilo:

*

„Hirošima prestala existovať... Nemohol som tomu uveriť. Všade okolo mňa bolo obrovské more dymiacich ruín a trosiek. Do výšky sa týčilo iba niekoľko betónových budov, ktoré vyzerali ako bledé náhrobné kamene, pričom mnohé z nich boli zahalené dymom. To bolo vlastne všetko, čo som videl... Neexistoval rozdiel medzi tým, čo som videl v diaľke a čo som videl okolo seba... Po oboch stranách cesty až do diaľky sa rozprestieralo more horiacich a dymiacich trosiek... Čakal som, že to bude veľká devastácia, no úplne ma ohromilo, že všetko naokolo doslova zmizlo.“²

Ogurov popis Hirošimy bol jedným z prvých, ktoré v Japonsku vyšli. Písal ich ako listy svojej manželke, ktorá pri výbuchu zahynula. Bol to jeho pokus pochopiť, ako sa jeho rodné mesto v jednom okamihu zmenilo zo sveta živých na svet mŕtvych. Listy sú plné hrôzostrašných opisov groteskne znetvorených

Ogura Tojofumi a jeho rodina. Toto je posledná spoločná fotografia rodiny: Ogurova žena zomrela na ožiarenie dva týždne po tom, ako atómová bomba zničila Hirošimu.

mŕtvol a tých, ktorí prežili, avšak so strašnými poraneniami, že takmer ani nepripomínali ľudskej bytosti. Vyskytujú sa v nich pravidelné narážky na „inferno“ a „budhistickú verziu pekla“ a „krutý koniec Sodomy a Gomory.“ Na záverečných stranách sa dokonca spomína tajfún, ktorý udel na Hirošimu mesiac po skončení vojny, čo autorovi pripomínalo potopu z Noemových čias. Ako to dosvedčuje anglický titul Ogurovej knihy *Listy z konca sveta*, vlastne z toho vyplývalo, že Ogura nebol svedkom iba zničenia jedného mesta, ale niečoho, čo pripomínalo armagedon.³

Podobné apokalyptické vízie sú medzi tými, ktorí prežili Hirošimu, bežné. Spisovateľka Ota Joková, ktorá rovnako priniesla jedno z prvých svedectiev o výbuchu atómovej bomby, nedokázala nájsť iné rozumné zdôvodnenie rýchlosti, s akou sa všetko rozplynulo: „Nemohla som prosto pochopiť, prečo sa moje okolie mihnutím oka tak strašne zmenilo... Pomyslela som si, že to bolo niečo, čo nemalo nič spoločné s vojnou, možno zničenie zemegule, ktoré má prísť po konci sveta a o ktorom som čítala ako dieťa.“

Podobne ako Ogura, aj ona uvažovalo o nejakých nadprirodzených silách, či celá vojna nebola čosi ako „kozmickej fenomén“, vyvolaný nejakým obrovským príznakom, aby zničil svet.⁴

Aj tisíce ďalších ľudí verili, prinajmenšom istý čas, že boli svedkami konca dní. Každý výskumník, ktorý detailne prechádzal svedeckými výpoveďami o Hirošime, nachádzal znovu a znovu tie isté výrazy: „scény z pekla“, „živé peklo“, „peklo na zemi“, „svet mŕtvych“, „akoby slnko spadlo z neba“, „mal som strašný pocit, že všetci ostatní na svete sú mŕtvi.“ Niektorí zo svedkov sa dodnes nedokážu vyrovnáť s tým, čo sa stalo so svetom, ktorý poznali pred bombardovaním, a hlavne akým sa svet stal potom. Bolo to, akoby boli svedkami nejakej alternatívnej reality, ktorá nemala žiadnu súvislosť s tou našou. „Keď sa pozriem na ten deň,“ napísal o štyridsať rokov neskôr jeden z tých, ktorí to prežili, „mal som pocit, že to nebol ľudský svet, ale že som videl peklo z iného sveta.“⁵

Tieto myšlienky sa ozývajú v zážitkoch nespočetného množstva iných svedkov nespočetného množstva iných udalostí druhej svetovej vojny po celej planéte. Akokoľvek však bol zážitok z Hirošimy hrôzostrašný, stále to bola iba jedna epizóda celosvetového konfliktu, ktorý už trval mnoho rokov. Ako to jasne napísali vo vatikánskom denníku *L'Osservatore Romano* deň po Hirošime, na atómovej bombe bolo niečo strašidelne dôverného: bola to iba záverečná epizóda vojny, ktorej „apokalyptické prekvapenia“ akoby nemali konca.⁶ Dokonca aj tí, ktorí zažili atómovú bombu, boli nútení pripustiť, že to bolo iba „odporné doznenie vojny, ktorá sa už skončila“. Aj spisovateľka

Ota Joková vo svojich spomienkach píše, že to, čo zažila, bol iba symptóm niečoho oveľa väčšieho a oveľa strašnejšieho: jediná katastrofa v nekonečnej reťazi „zadúšajúcej, apokalyptickej hrôzy.“⁷

Zážitky civilného obyvateľstva v Nemecku sa podobali tým v Japonsku. V Nemecku nikdy nevybuchla atómová bomba, no jeho mestá ešte väčšími sužovali roky konvenčného bombardovania, ktorých následky boli rovnako katastrofálne. Napríklad v roku 1943 bol Hamburg doslova vymazaný z mapy, keď mesto zavalila vlna vysokoúčinných výbušnín a zápalných bômb, ktorá vyvolala ohnivú búrku. Románopisec Hans Erich Nossack opísal svoj návrat po bombardovaní do mesta ako „zostup do podsvetia.“ Jeho kniha o tomto zážitku má príznačný názov *Der Untergang* (Zánik).⁸

Koncom vojny sa apokalyptické obrazy najmä s biblickými motívami stali všadeprítomné: podobne ako Hirošimu, aj Drážďany pohltit „biblický stĺp ohňa“; Mníchov vyzeral ako scéna z „posledného súdu“; v Düsseldorfe „nebol ani duch“.⁹ Úrady v Krefelde opisovali verejné protiletcké kryty ako „Noemovu archu“ – naznačovalo sa tým, že tých niekoľko ľudí, ktorí tu nájdu úkryt, sa zachránia pred apokalypsou, ktorá neúprosne zničí celý svet.¹⁰ Rovnaké obrazy sa objavujú v súvislosti doslova s každým mestom zničeným počas vojny. Stalingrad bol „mesto mŕtvych.“¹¹ Varšava bola „mesto prízrakov,“ ktoré bolo také zničené, akoby sa „rozpadol celý svet.“¹² Oslobodenie Manily na Filipínach bolo „samé výbuchy, bomby a granáty... mysleli sme si, že nastal koniec sveta!“¹³

Ludia používali tento jazyk, lebo nedokázali inak vyjadriť rozsah traumy, ktorú prežili. Mnohí z nich, ktorí po vojne napísali svoje memoáre, dokonca aj profesionálni spisovatelia sa sťažovali, že obyčajný jazyk nedokáže zachytiť takú nekonečnú deštrukciu. Vedeli, že slovo „peklo“ je klišé, no inú alternatívu nájst nedokázali.¹⁴

No neboli to iba jednotlivci, ktorí reagovali na vojnu takýmto spôsobom. V podobnom duchu sa niesli aj reakcie komunálnych spoločenstiev. Denníky z rokov 1944 a 1945 pravidelne zobrazovali vojnu ako niečo všeobšiahle a také bezprecedentné, akoby došlo k zničeniu celého predvojnového sveta. Obzvlášť dobrý príklad je z apríla 1945 v denníku *The New York Times Magazine*. Dopisovateľ denníka Cyrus Sulzberger vyhlásil Európu za nový „temný kontinent“, aby vzápätí vykreslil obraz bezprecedentnej deštrukcie, „ktorú nemôže pochopiť žiadny Američan.“ Jazyk v Sulzbergovom článku sa pozoruhodne podobá tomu, ktorým Ogura Tojofumi opísal Hirošimu po atómovej bombe. Civilizovaná Európa, akú sme poznali, píše Sulzberger, jednoducho prestala v ohromujúco krátkom čase existovať. Na jej mieste je nová nevľúdna krajina mravnej a fyzickej devastácie, v ktorej je každodenným

údelom obyčajných ľudí „boj, občianska vojna, väznenie, hlad alebo choroby.“ Na „rozľahlých územiach“ neexistovali trhy. Mládež na kontinente otrávil myšlienky, „ktoré by biblickí filozofi spájali s Antikristom.“ Po všeobecnej genocíde vojnových rokov „nebolo možné zistiť, koľko Európanov sa navzájom vyvraždiло.“ V stručnosti Európa pripomínala „fresku Lucu Signorelliho Súdny deň“ a celý kontinent od stredu po okraje bol plný „všetkých hrôz predvídaných stáročia predtým v Knihe zjavenia.“¹⁵

Podobne ako opis Hirošimy od Ogura Tojofumiho, aj Sulzbergov článok je plný biblických a apokalyptických obrazov – napokon bol ilustrovaný obrázkom štyroch jazdcov apokalypsy na polovicu novinovej stránky. Podobné to bolo aj v iných novinách po celom svete, ako aj v prípade inštitúcií a vlád. Aj tieto reagovali podobne ako jednotlivci, ktorí sa ocitli vo víre najhorších epizód vojny, súc neschopné vyjadriť, ba dokonca pochopiť rozsah toho, čo sa stalo.

Po roku 1945 široké spektrum národných a medzinárodných inštitúcií vypracovalo štúdie fyzických, hospodárskych a ľudských škôd spôsobených vojnou, no ich štatistiky sa vymykali ľudskému chápaniu. Devastácia bola prezentovaná ako séria momentiek: Berlín bol zničený na 33 percent, Tokio na 65 percent, Varšava na 93 percent; Francúzsko prišlo o tri štvrtiny svojej železničnej siete, Grécko stratilo dve tretiny svojho loďstva, na Filipínach boli zničené dve tretiny škôl a tak podobne pokračuje táto zlovestná inventúra, mesto za mestom, krajina za krajinou.¹⁶ Aby sme dokázali zapojiť aj svoju predstavivosť, vládni štatistickí sa pokúsili priblížiť zrozumiteľnosť týchto čísiel rôznymi príkladmi: tak sme sa dozvedeli, že na každého obyvateľa Drážďan, ktorý prežil bombardovanie, pripadlo 42,8 kubických metrov ruín a že z 1,6 trilióna dolárov vynaložených na vojnu pripadlo na každého muža, ženu a dieťa planéty 640 dolárov. No čo to znamenalo v skutočnosti – ako naozaj vyzerala totalita fyzickej a hospodárskej devastácie –, bolo vždy mimo akúkoľvek predstavivosť.¹⁷

To isté platí o rozsahu zabíjania, ktoré nebolo nikdy poriadne kvantifikované: niektorí historici uvádzajú počet okolo 50 miliónov mŕtvych, kým iní hovoria o 60 až 70 miliónoch. Nikto sa však netvári, že to vie presne.¹⁸ Čo sa však toho týka, na absolútnych číslach vlastne nezáleží – 50, 70 či 100 miliónov, každé z nich znie ako koniec sveta. Človek nedokáže – nemôže – takýto rozsah objektívne pochopiť. Podobne ako Ogura alebo ktokoľvek z tých miliónov, ktorí zažili traumy druhej svetovej vojny, v snahe vyjadriť nevyjadriteľné sme sa dotkli absolútneho.

V dôsledku toho má väčšina terminológie využívanej na popis vojny svoju zlovestnú kvalitu aj dnes. Slovo „holokaust“ napríklad pôvodne znamenalo spálenie obete až na popol. Mnohí ľudia dnes tento termín chápu nie ako metaforu, ale doslovný popis toho, čo sa stalo so Židmi v druhej svetovej vojne (čo je zosilňované výrazmi ako poslať Židov „do pece“, „do krematória“ alebo

ich zmeniť na „popol“).¹⁹ Podobne aj slávny termín „totálna vojna“ nemeckého ministra propagandy Josepha Goebbelsa neúprosne implikuje proces „totálnej devastácie“ a „totálnej smrti.“²⁰ Historici dnes bežne píšú o vojne s využívaním tejto terminológie. Jeden medzinárodne známy a knižne úspešný historik dokonca nazval svoju knihu o posledných mesiacoch vojny *Armageddon*.²¹ Podobne si počínajú aj dokumentaristi: napríklad prelomový francúzsky seriál o druhej svetovej vojne sa vo svete vysielal pod titulom *Apokalypsa*.²² Druhá svetová vojna bola „najväčšou katastrofou v ľudskej histórii“, „globálnou historickou kataklizmou“, „najväčšou katastrofou spôsobenou človekom v histórii“ – aby sme citovali najčítanejších historikov.²³ Slovom ruského prezidenta Vladimira Putina to bola „ohnivá búrka“, ktorá sa „neprehnala iba Európou, ale aj medzi ázijskými a africkými národmi.“²⁴ Podľa čínskeho prezidenta Chu Ťin-tchaa znamenala „nevýslovné nešťastie pre svet a bezprecedentnú katastrofu ľudskej civilizácie.“²⁵ Tieto vyhlásenia nie sú tradičným posolstvom, že „koniec sveta sa blíži,“ ale naopak, že koniec sveta už nastal.

Samozrejme, treba objektívne povedať, že sa to netýkalo celého sveta. Rozsiahlych území planéty sa deštrukcia vôbec nedotkla, čo sa týka celého kontinentu Severnej Ameriky, ako aj Strednej a Južnej Ameriky. Fyzicky nedotknutý zostal aj rozsiahly kus subsaharskej Afriky a hoci Austrálčanov v roku 1942 šokovalo bombardovanie mesta Darwin, zvyšok kontinentu žiadne vojnové ničenie nezažil. Hoci najintenzívnejší konflikt prebiehal v Európe a východnej Ázii, veľké časti týchto území zostali nedotknuté. Veľká časť nemeckých mestečiek a dedín bola na konci vojny prístavom pokoja i napriek tomu, že došlo k rozsiahlej devastácii veľkých miest. Dokonca aj Drážďany, o ktorých boli povojnoví plánovači presvedčení, že ich znovuvybudovanie potrvá „aspoň sedemdesiat rokov“, sa sotva pár rokov po prímerí pozviechali a začali znovu fungovať.²⁶

Ani tolké straty na životoch, akokoľvek hrôzostrašné, neznamenali koniec sveta. Napriek nacistickej samochvále o „konečnom riešení“ židovskej otázky aj tie najpesimistickejšie odhady úmrtnosti Židov ukazujú, že sa to nacistom nepodarilo: minimálne jedna tretina európskeho židovstva prežije a bude si pamätať zločiny spáchané na ich rodinách.²⁷ Nezainteresovaný pohľad na štatistiky prezradí, že iné rasy a národnosti to prestáli neporovnateľne lepšie. Počas vojny prišiel o život jeden z jedenástich Nemcov, jeden z dvadsiatich piatich Japoncov, jeden z tridsiatich Číňanov a jeden z osemdesiatich Francúzov, ako aj menej než jeden z tristo Američanov. V globálnom rozsahu znamenala druhá svetová vojna určite značný výpadok svetového obyvateľstva, no bol to stále iba výpadok: 70 miliónov úmrtí znamená okolo troch percent celosvetového predvojnového obyvateľstva – čo bolo určite strašné, no stále nešlo o armagedon.²⁸

Prečo teda stále hovoríme o vojne práve takýmto spôsobom? Je pravda, že myšlienka konca vojny má symbolickú a emocionálnu rezonanciu, na ktorú nemožno replikovať strohú štatistiku. A je tiež pravda, že isté časti sveta sa dodnes nespamätali z traumy, ktorú prežili počas tých katastrofických rokov. No fakt, že obrazy apokalypsy sú stále populárne a rozšírené, naznačuje, že tu ide aj o niečo iné, že je vlastne niečo *upokojujúce* na myšlienke, že sa vojnový život, ako ho ľudia poznali, zavŕšil takýmto násilným koncom.

Na to sú dve vysvetlenia. Prvé, ako to ukázu nasledujúce kapitoly, že mýtus o apokalypse neexistuje izolovane: je to jedna zo súčastí siete mytológie, ktorá umožňuje rozkvet iných mýtov s oveľa nádejnejším posolstvom. Napríklad nám umožňujú veriť, že starý prehnitý predvojnový svet celkom zmizol a zanechal nám celkom panenskú pôdu na vybudovanie nového, čistejšieho a šťastnejšieho sveta. Nič neposkytuje viac uspokojenia ako viera v to, že sme si vytvorili vlastný vesmír, nepoškvrnený skompromitovanými ideami našich predchodcov, ktoré nás priviedli do vojny. Vďaka nim môžeme veriť, že sme múdrejší ako oni a nezopakujeme ich chyby.

Druhé vysvetlenie je však ponurejšie a už nie také príjemné. Podľa Freuda je ľudské nutkanie k deštrukcii a sebadeštrukcii rovnako prvotné ako nutkanie žiť a tvoriť.²⁹ Potešenie z ničenia počas vojny – čím totálnejšie, tým uspokojujúcejšie – je dobre zdokumentované, najmä čo sa týka nekompromisných direktív niektorých nacistických vodcov.³⁰ No toto potešenie nie je čosi, čo by sa vzťahovalo iba na tých, ktorých považujeme za monštrá, ale je to aj čosi, čo pociťovali niektorí vojnoví hrdinovia. Vedúceho vývoja projektu atómovej bomby v Los Alamos Roberta Oppenheimera tak ohromil pohľad na výbuch testovanej bomby a s tým súvisiace vedomie, akú moc drží v rukách, že citoval slová hinduistického boha Višnu z *Bhagavadgíty*: „Stal som sa smrťou, ničiteľom sveta.“ Kedykoľvek potom opakoval tieto slová, robil to vždy s veľkou vážnosťou, no pri explózii ich vraj vyslovil s pózou à la herec Gary Cooper v hollywoodskom westerne *Na pravé poludnie*.³¹ Isteže, existuje taký druh potešenia z ničenia a zo surovej sily, ktorá je v tom prítomná, že jej omamným efektom niekedy neodolajú ani samotné obete tohto ničenia. Hans Erich Nossack pri opise zbombardovaného Hamburgu priznal, že si bombardovanie želal, lebo chcel vidieť totálne zničenie svojho mesta i napriek tomu, že to súčasne prinášalo nevýslovné hrôzy.³² Zveličovanie po bombardovaní, keď tí, čo prežili, šíрили chýry o tom, že v meste zahynulo takmer tristotisíc ľudí (v skutočnosti ich bolo okolo štyridsaťpäťtisíc), nebolo iba snahou vyjadriť enormnosť toho, čo prežili obyvatelia Hamburgu, ale aj snahou participovať na jeho moci.³³

Ak sa znovu vrátíme k popisu Oguru Tojofumiho o zničení Hirošimy, nájdeme v ňom náznaky podobných pocitov. Ogura nezaznamenáva iba šok z toho,

akú moc má atómová bomba, ale aj svoju zvrátenú fascináciu jej hrozivou krásou, nesmiernosťou a „kaleidoskopickými farbami,“ ktoré sa „trblietali“ v hríbovitom oblaku.³⁴ Popisuje to ako božskú udalosť takmer posvätného významu. Po prežití atómového záblesku a nasledujúceho výbuchu cítil nutkanie ísť do centra mesta, aby na vlastnej koži prežil v plnom rozsahu mohutnosť toho, čo práve videl, akoby chcel byť toho *súčasťou*. V jeho slovách o deväť mesiacov neskôr cítiť akési hanblivé uspokojenie, takmer hrdosť, že deštrukcia, ktorej bol svedkom, bola „najväčšou svojho druhu, akú človek zažil.“³⁵

Občas premýšľam, či naša pretrvávajúca fascinácia ničením v druhej svetovej vojne nevychádza aspoň čiastočne z nášho podvedomia podieľať sa na konci sveta. Keď sa pohrávame s mýtmi o armagedone, nechceme tiež ochutnať, čo znamená ničť? Obávam sa, že sme podobne ako Ogura fascinovaní týmto pocitom, hoci sme ním súčasne aj odpudzovaní; no na rozdiel od Oguru väčšinu z nás neobmedzuje bezprostredná a osobná strata. Možno práve preto chceme, aby toto ničenie bolo väčšie, krajšie a totálnejšie – nie preto, že to niečo jasnejšie vysvetľuje, ale preto, lebo nám to dáva možnosť ochutnať božskosť.

Naša potreba opisovať vojnu v nadpozemských pojmoch zostáva rovnako silná aj dnes, ako bola silná v 40. rokoch minulého storočia. Akurát sa zmenili naše dôvody. To, čo bolo kedysi pochopiteľnou reakciou na rozsah a neludskosť toho, čo sa dialo, stalo sa podvedomou metódou uspokojovania iných, najneodbytných nutkaní, z ktorých niektoré majú s vojnou spoločné len máločo.

Ako uvidíme v nasledujúcich kapitolách, toto nutkanie upínať sa k absolútnostiam je opakujúcou sa témou vo všetkých našich dominantných mýtoch o druhej svetovej vojne. Jeho dopady – na to, ako vidíme samých seba, ako aj na naše vzťahy medzi sebou – boli často celkom zásadné. „Koniec sveta“ nebol iba „udalosťou“ uzavretou do seba. Bola to tiež myšlienka, ktorá vytvorila dokonalý kontext pre vznik nespočetného množstva iných mýtov.

2. Hrdinovia

Druhá svetová vojna nebola iba dobou katastrof, ale aj hrdinov. Jedným z mužov, ktorí spoznali, čo je to byť oslavovaný ako vojnový hrdina, je bývalý príslušník pechoty 23. pluku armády Spojených štátov Leonard Creo. Jeho príbeh ilustruje, aké mocné a súčasne aké plytké môže byť takéto oslavovanie.

Pre Crea mala druhá svetová vojna mnoho začiatkov.¹ Ako tínedžer v New Yorku vedel, aký chaos zrazu zachvátil Európu v rokoch 1939 a 1940, pretože s veľkým nadšením čítal správy v novinách, „akoby to bola reportáž z futbalového zápasu.“ Koncom roku 1941, keď Japonci zbombardovali Pearl Harbor a Spojené štáty vstúpili do vojny, sa to stalo pre neho osobnejšou záležitosťou. O tri mesiace neskôr ako devätnásťročný dobrovoľne vstúpil do armády. Začal u delostrelectva, potom prešiel výcvikom ako signalista a neskôr novým výcvikom ako strelec 42. pešej divízie. Ale skutočná vojna sa preňho začala až v roku 1944, keď sa konečne ocitol na palube vojenskej lode smerujúcej do Európy.

Koncom roka sa Creo vylodil vo Francúzsku. Jeho jednotku vyslali pred zvyškom divízie, aby pomáhala strážiť mesto Strasbourg na frontovej línii medzi Francúzskom a Nemeckom. Mesto vôbec nebolo zabezpečené. Až príliš veľa amerických jednotiek bolo zapojených do bojov vyššie na severe, takže táto časť frontu bola bránená veľmi chabo. Creo často patroloval na línii alebo strážil krátke úseky na brehu riek Rýn viac či menej osamotene.

Jedného januárového dňa roku 1945 Nemci začali útok cez rieku. Na to, čo sa stalo potom, má Creo rozmazané spomienky. Utekal z jednej pozície na druhú, aby ho nezabili. Pálil zo svojej bazuky na nepriateľských vojakov. Nepamätá sa, či sa bál, lebo bol vzrušený: „Bol som šťastný ako blcha!“ Potom ho však do boku trafila guľka a zasiahol ho výbuch nemeckého granátu, ktorý mu poslal nohu črepinami. „A to bol koniec mojej vojny.“

A nasledovala séria ďalších koncov. Crea dali dokopy a poslali domov, aby sa vystrábil zo zranení. Aj keď bol ťažko ranený, z armády ho neprepustili, ale držali ho pre prípad uzdravenia v zálohe. Deň víťazstva oslávil na Long Islande, no nie až tak nadšene, lebo vedel, že to ešte nebol skutočný koniec: ešte bolo potrebné poraziť Japonsko. Preto oslavoval zhodenie atómovej bomby s väčším nadšením ako samotný deň víťazstva, lebo až to

považoval za skutočný koniec. Z armády ho však definitívne prepustili až v októbri 1945.

Atmosféra, ktorá obklopovala tieto rôzne konce vojny, všetko od základu menila. Keď sa veliteľ divízie dozvedel o Creovom čine v Strasbourgu, vyznamenal ho bronzovou hviezdou. V odôvodnení sa hovorilo o Creovej „nezdolnej odvahe“ a ako „sám“ zabránil nepriateľským jednotkám prekročiť rieku, „čeliac vražednej palbe guľometu a delostrelectva.“ To stačilo, aby sa ktorýkoľvek človek cítil hrdý sám na seba.²

Medzitým takmer *všetkých* amerických vojakov, ktorí sa vracali domov, vítali ako hrdinov. Ich službu v mene vlasti oficiálne ocenili vydaním osobitného zákona o prepustení do civilu, ktorý zaručoval vojakom mnoho výhod, napríklad nižšie úroky na hypotékach, voľný prístup k vyššiemu vzdelaniu a príjem vo výške dvadsať dolárov týždenne po dobu jedného roka, kým si nenájdu prácu. Creo využil túto možnosť a začal študovať umenie na univerzite, čo bolo v jeho prípade pred vojnou niečo nemysliteľné. Po skončení školy a s pomocou štedrých príspevkov pre zdravotne postihnutých sa dokázal finančne zabezpečiť ako umelec, ktorým bol potom až do konca života. Pre ľudí, ako bol Creo, sa po vojne nepochybne otvorili nové perspektívy.

Rešpekt voči veteránom, formálny i neformálny, ho sprevádzal celý život. Často ho nazývali hrdinom – občas to bolo druhové označenie, no často s osobitnou referenciou na jeho vojnové činy a jeho vyznamenanie. Bola to nálepka, ktorú spočiatku prijímal s uspokojením, no ktorá sa postupne stala trápnu. Keď si spomína na ten deň v Strasbourgu, uvedomuje si, že niektoré detaily v odôvodnení jeho vyznamenania nie sú na mieste a že v podstate na tom, čo urobil, nebolo zrejme nič až také zvláštne. „To by za daných okolností urobil každý obyčajný chalan. Ak ste nezdrhli, tak ste *to* urobili.“ Ba čo viac, „na konci vojny sa rozhodli, že každý pešiak, ktorý videl nejaký aktívny boj, si zasluhuje bronzovú hviezdú. Tak som ešte dostal bronzový dubový list. Mal som teda dve medaily. Jedna bola bezcenná a druhá nemala žiadny zmysel.“

Dnes považuje automatické uctievanie veteránov druhej svetovej vojny za „neprijemné“ a „absurdné“.

Nezúčastňuje sa na spomienkových vojnových oslavách, pretože neznáša zavedenú rutinu zmeniť každého kuchára a úradníka na hrdinu len pre jeho vek a uniformu. „Každý rok vidíme viac a viac oslavovania, pretože je nás menej a menej. Zakrátko zostane z nás už len jeden, ako to bolo s vojakmi v prvej svetovej vojne. A všetko to dajú nejakému chlapíkovi, ktorý mohol byť úradníkom pri útvare A či podobne.“

Druhá svetová vojna zmenila Creov život. Vďaka účasti na nej mohol užívať výhody zákona o prepustení do civilu, študovať, stať sa umelcom: jeho obrazy sa dnes nachádzajú v stálych zbierkach múzeí a univerzít po celej Amerike.

Leonard Creo v roku 2017 vo svojej starej uniforme amerického vojaka.

Zranenia, ktoré vo vojne utrpel, ho nasmerovali k chôdzi – najprv pre rehabilitáciu a neskôr ako k športu. Dnes je majstrom športovej chôdze a držiteľom svetového rekordu vo svojej veteránskej vekovej skupine. Vďaka vojne sa po prvý raz dostal za hranice: dnes hovorí troma jazykmi, precestoval celý svet a dlhý čas žil v Mexiku, Taliansku, Španielsku, Francúzsku a teraz v Británii. Bez druhej svetovej vojny by sa nič z toho v jeho živote nestalo. Keď som s ním robil interview, v tomto smere s tým súhlasil. „Zmenilo to môj život, ako si to len možno predstaviť,“ povedal. „Všetko, čo som prežil, stalo sa vďaka vojne.“

Je len jedna vec, na ktorú kladie takmer rovnaký dôraz. „Ja nie som hrdina. A ak to tak hovorím *ja*, tak mi to môžete veriť.“

Príbeh Leonarda Crea ilustruje hlboko zakorenený problém, ako si svet – a predovšetkým víťazné národy – pamätajú druhú svetovú vojnu. Creo sa nerozhodol stať hrdinom, táto nálepka mu prischla a za tie roky akoby rástla a vyvíjala sa celkom nezávisle od neho samotného. Creo lepšie než my chápe, že skutočné udalosti vojny a to, ako si tieto udalosti *pamätáme* my, sú dve veľmi odlišné veci. Táto čoraz širšia diskrepancia sa mu veľmi nepáči.